

Alm, Susanne

Social nedåtrörlighet mellan generationer

En prövning av tre perspektiv

SAMMANFATTNING

Det finns betydligt mindre forskning om social nedåtrörlighet än om rörlighet uppåt i samhällshierarkin. De studier som har undersökt ämnet har dock presenterat varierande förklaringar. I denna artikel nyttjas den unika longitudinella databasen Stockholm Birth Cohort Study (SBC) för att undersöka stödet för vart och ett av tre perspektiv ur litteraturen.

För två av de tre perspektiven genereras stöd. Könseparerade analyser visar dock på intressanta skillnader. För flickor kan risken för nedåtrörlighet kopplas till utbildnings- och yrkestraditioner längre tillbaks i släkten än föräldragenerationen. De flickor vars farföräldrar haft låg utbildning och låg yrkesposition löper större risk att bli nedåtrörliga än flickor där redan farföräldrarna hade hög utbildningsnivå och befann sig på höga yrkespositioner. Att det tycks krävas starkare traditioner för att flickor skall befästa en privilegierad position än vad som är fallet för pojkar, kan tolkas som ett strukturellt hinder för flickorna.

I motsats till detta tycks pojkars nedåtrörlighet framför allt förklaras av individbaserade faktorer. För pojkar finns ett samband mellan sjukfrånvaro i årskurs nio och senare nedåtrörlighet. Även ett allvarligt social problem som narkotikamissbruk i unga år är för pojkarna relaterat till risken för social nedåtrörlighet. Motsvarande samband finns inte för flickorna.

INTERGENERATIONAL DOWNWARD MOBILITY – A TEST OF THREE THEORIES

ABSTRACT

The study uses the unique longitudinal database The Stockholm Birth Cohort Study (SBC) to test three explanatory perspectives to intergenerational downward social mobility.

Support is received for two of the three perspectives, but when analyses are performed for boys and girls separately, the explanations turn out to be gender specific. For girls structural factors are of importance, in the sense that longer family traditions of high education and high job positions are needed for them to follow in the footsteps of their parents, than what tends to be the case for boys. For boys instead, individual factors are better predictors of downward social mobility. Absence from compulsory school and drug abuse are related to downward social mobility for boys, while not for girls.

SOCIAL NEDÅTRÖRLIGHET MELLAN GENERATIONER –
EN PRÖVNING AV TRE PERSPEKTIV

Medan intergenerationell social uppåtrörlighet ofta ses som ett både ”naturligt” och önskvärt inslag i ett demokratiskt och öppet samhälle, så har nedåtrörlighet ofta betraktats som något ”onaturligt” och som ett resultat av individuellt misslyckande (Sellers 2000). Detta kan delvis bero på att strukturella faktorer (såsom ekonomisk aktivitet och förändring av sysselsättningsstrukturen) under större delen av efterkrigstiden har stimulerat uppåtrörlig mobilitet och förhindrat nedåtrörlig (se t ex Richardson 1977). Men en sådan utveckling kan inte antas pågå för evigt och i ett samhälle med stabil sysselsättningsstruktur kommer därför nedåtrörlighet utgöra en förutsättning för möjligheterna att röra sig uppåt i hierarkin.

Det finns, förmodligen av samma skäl som ovan, betydligt mindre forskning om social nedåtrörlighet än om rörlighet uppåt i klasshierarkin. De studier som har undersökt ämnet har dock presenterat varierande förklaringar. Syftet med denna studie är att med hjälp av den unika longitudinella databasen Stockholm Birth Cohort Study (SBC) (se Stenberg m fl 2006, Stenberg & Vågerö 2006) undersöka stödet för vart och ett av tre perspektiv som presenterats i litteraturen. Hur förklaras bäst social nedåtrörlighet?

I nästa avsnitt presenteras perspektiven närmare. Sedan följer en presentation av SBC-databasen och av studiens operationaliseringar. Resultatredovisningen följer sedan varpå en kort sammanfattning och några avslutande reflektioner får avrunda.

TIDIGARE FORSKNING

Det är, åtminstone teoretiskt, tänkbart att en del av de förklaringar som framförts till social uppåtrörlighet, i omvänd form skulle kunna förklara även vem som blir nedåtrörlig. Detta är också bakgrunden till två av de perspektiv som här prövas.

Enligt det första perspektivet, framfört av Richardson (1977), kan nedåtrörlighet förklaras av en tillfällig uppåtrörlighet i föregående generation. Den individ som blir socialt nedåtrörlig återställer enligt denna logik släktens ”ursprungliga” (och ”egentliga”) position i den sociala hierarkin, detta efter en tillfällig utflykt i individens föräldrageneration. Richardson har hämtat hypotesen från en studie av social mobilitet i motsatt riktning där Jackson och Marsden (1962) visar att uppåtrörlighet delvis kan förklaras av ”tillfällig” nedåtrörlighet i generationen före. Jag har här valt att kalla perspektivet ”Tillbaka till rötterna”.

Hur skulle då mekanismerna bakom en sådan förklaring se ut? Richardson, som kompletterat kvantitativa data med djupintervjuer med ett urval av respondenterna, menar att föräldrarna till de nedåtrörliga barnen ofta själva tagit mindre omfattande kliv över gränsen mellan arbetar- och tjänstemannayrken. Han menar också att dessa steg ofta tagits vid något högre ålder samt, framför allt, att det handlat om att ”arbeta sig upp” snarare än att utbildning legat till grund för rörligheten. Detta har enligt Richardson lett till att barnens föräldrar till stor del fortfarande bevarat arbetsklassvärderingar – rörlighet med utbildning i botten, och särskilt då i unga år, kan ju förväntas påverka värderingar mer grundligt. De bevarade värderingarna har i sin tur påverkat respondenterna till att välja arbetar- snarare än tjänstemannayrken. Richardson menar även att sådan påverkan i många fall skett helt uttalat från föräldrarnas sida. Detta tillsammans med de relativt små förflyttningarna i yrkeshierarkin gjorde att respondenterna långt ifrån alltid uppfattade sig själva som socialt nedåtrörliga. I denna studie kommer social mobilitet att definieras på ett annorlunda sätt än i Richardsons studie, framför allt genom att även utbildningskvalifikationer kommer att inbegripas i definitionen av nedåtrörlighet.

Det andra perspektivet, ”Kapitalperspektivet”, följer samma logik som det första, dvs ett perspektiv använt för att förklara social uppåtrörlighet prövas i sin omvända form på nedåtrörlighet. I ett av mina tidigare arbeten om social uppåtrörlighet visade sig inomklassvariation i tillgången till kulturellt och socialt kapital positivt relaterad till sannolikheten att bli socialt uppåtrörlig (Alm 2005). Frågan som skall prövas är därför nu helt enkelt om inomklassvariation i kapitaltillgång bland dem från mer privilegierade miljöer också kan bidra till förklaringen av vem som blir nedåtrörlig. Perspektivet kan förstås utifrån tanken om att skillnader i tillgång till socialt och kulturellt kapital mellan klasser kan vara en del av förklaringen till den bestående snedrekryteringen till högre utbildning (se t ex Erikson & Jonsson 1993). Om skillnader i kapitaltillgång även finns inom klasser skulle dessa därmed kunna förklara varför vissa blir socialt rörliga (i endera riktning) och andra inte.

Det tredje perspektivet slutligen, ”Problemperspektivet”, är det vanligast förekommande när nedåtrörlighet skall förklaras. Sociala problem i uppväxtfamiljen, psykisk ohälsa/sjukdom, kriminalitet, alkoholism och/eller drogmissbruk är enligt denna teori de viktigaste förklaringarna till att individer faller nedåt i yrkeshierarkin (se t ex West 1991, Rodgers & Mann 1993, Timms 1998, Hemmingsson *et al* 1999). Men hur tungt missbruk eller hur allvarlig sjukdom kan man lida av och fortfarande vara aktiv på arbetsmarknaden? Kanske är teorin mer tillämpbar när det gäller fall genom hela yrkeshierarkin till en svag eller obefintlig förankring på arbetsmarknaden (se Parkin 1971). Generellt bör den också spela relativt sett större roll när trycket uppåt i yrkeshierarkin är stort och den totala andelen nedåtrörliga är en liten och därmed starkare

selektad grupp. Det senare stämmer visserligen in på den här studerade perioden, men som jag återkommer till senare mäts här mobilitet i en relativ, snarare än i en absolut mening. Här finns hursomhelst tillgång till ett relativt brett spektrum av frågor, merparten från register, om alkohol – och narkotikamissbruk, kriminalitet och sjukdom som kommer att prövas.

STOCKHOLM BIRTH COHORT STUDY

SBC är en longitudinell databas som skapats genom sammanslagning av två avidentifierade datamaterial. Det första av dessa är den s.k. Metropolitundersökningen, som består av alla individer födda 1953 och bosatta i Storstockholm tio år senare (Jansson 1995). I Metropolit finns en mängd register- och surveydata, avseende såväl individerna själva som deras föräldrar.

Det andra datamaterialet, med vilket uppgifterna om 53:orna i Metropolit har sammanlänkats, är den s.k. Hälsa-, Sjukdom-, Inkomst- och Arbete-databasen (HSIA). Denna består av registerinformation om alla individer boende i Sverige 1980 eller 1990, och information finns om bl a inkomster, yrke och socialbidragstagande.

Då båda databaserna är avidentifierade har en s.k. sannolikhetsmatchning genomförts, varvid 96 procent av observationerna – 14 294 individer – kunde matchas. Genom sammanslagningen kan de som föddes 1953 och bodde i Storstockholm då de var 10 år gamla följas fram till 48 års ålder.

De data som kommer att användas i denna studie är hämtade från flera håll, varav registerdata från HSIA samt surveyinformation från den s.k. Skolundersökningen respektive Familjeundersökningen utgör de viktigaste. När undersökningspersonerna var 12-13 år gamla, år 1966, fick de i skolan besvara en större surveyundersökning, kallad Skolundersökningen, med frågor om bl a attityder till och trivsel i skolan, fritidssysselsättningar och framtidsplaner. Två år senare, 1968, fick ett urval av föräldrarna besvara en större enkät omfattande bland annat frågor om den egna uppväxten samt om barnuppfostran och attityder till utbildning. Denna survey, som i de allra flesta fall besvarades av mödrarna, kallades Familjeundersökningen. Cirka 4000 mödrar ingick i det urval som fick besvara enkäten.

OPERATIONALISERING AV NEDÅTRÖRLIGHET

Som nämndes tidigare kan, och har, nedåtrörlighet operationaliserats på olika sätt i olika studier. En första avvägning gäller om definitionen skall ta fasta på såväl utbildning som yrkesposition, eller på enbart en av dessa faktorer. Det vanligaste angreppssättet torde vara det som används av bl a Richardson (1977), d v s man tar hänsyn enbart till yrkesposition. Miller (1960) kallar för övrigt sådan mobilitet för ”illegitim” (”illegitimate”), medan ”legitim” (”legitimate”) mobilitet

enligt honom är sådan där rörligheten sker i enlighet med utbildningsnivån.) Hursomhelst, som jag var inne på ovan innebär olika val att man kan förvänta sig delvis olika resultat. I denna studie definieras nedåtrörlighet med hänsyn till både yrkesposition och utbildningsnivå.

En annan central avvägning gäller hur stor förflyttningen i yrkeshierarkin (och/eller utbildningsnivån) behöver vara för att rörlighet skall anses ha ägt rum. En relativt vanlig definition, som vi såg bl a nyttjades av Richardson (1977), är att räkna den som rörlig som korsar gränsen mellan manuellt och icke-manuellt arbete (se även t ex Hemmingsson et al 1999). Med denna definition kan ibland ganska små förflyttningar behandlas likvärdigt med betydligt större, och som vi såg i Richardsons studie var det inte upplevelsen hos flera av de intervjuade att de jämfört med sina föräldrar gjort en förflyttning nedåt i yrkeshierarkin. Eftersom denna studie alltså tar hänsyn till både utbildning och yrkesposition, kan en dikotomisering av yrkeshierarkin här tänkas bli mer substantiell.

När den studerade tidsperioden är så pass lång som här, d v s i vissa fall tre generationer (när det gäller perspektivet ”Tillbaka till rötterna”), bör man när man operationaliserar sina begrepp också ta hänsyn till samhällsförändringar under perioden. Som tidigare nämnts har andelen högre positioner i yrkeshierarkin ökat. Utbildningsnivån i samhället har också stigit kraftigt under den studerade perioden. Detta gör att det på sätt och vis blir missvisande att ställa samma utbildningskrav på föräldrar och barn. Exempelvis ansågs studentexamen vara en hög utbildningsnivå i det som här är föräldragenerationen, d v s de födda på 1920-talet och däromkring.¹ Vad gäller klassposition är ett annat försvårande faktum att klassifikationssystemet bytts ut under den studerade perioden – från den gamla socialgruppsindelningen som i relativt stor utsträckning byggde på status, till den s.k. SEI-kategoriseringen, eller socioekonomisk indelning, som bygger på utbildningskrav för olika yrken (se SCB 1982).

Förutom teoretiska överväganden finns även en del praktiska omständigheter att ta hänsyn till. Framförallt bör man såklart få tillräckligt många observationer i de studerade kategorierna för att kunna göra kvantitativa beräkningar på dem.

Sammantaget har ovanstående överväganden lett fram till följande definition av nedåtrörlighet: Nedåtrörliga är de där 1) åtminstone en av föräldrarna har ett yrke inom socialgrupp I samt har avlagt studentexamen OCH intervjupersonen själv inte har ett högre tjänstemannayrke OCH har högst treårigt gymnasium som högsta utbildning.² Uppgifterna om respondenternas yrkesposition och utbildningsnivå är hämtade från register från 1990-91, d v s då

¹ Cirka 10 procent i denna generation har avlagt studentexamen, jämfört med 20 procent av deras barn (d v s SBC-respondenternas föräldrar) och cirka 50 procent av undersökningsspersonerna i SBC-materialet.

² Med denna definition får vi 108 nedåtrörliga individer, medan 202 individer blir icke nedåtrörliga. Eftersom både utbildnings- och yrkeskrav ställs får vi också en mellankategori bestående av 180 individer. Denna redovisas inte i tabellerna.

respondenterna var 37-38 år. Motsvarande uppgifter om föräldrarna är från 1960-talets mitt, då respondenterna var i nedre tonåren och då Skol- respektive Familjeundersökningen genomfördes.

När ovanstående definition används blir andelen med hög yrkesposition och utbildningsnivå ungefär lika stor i respondenternas generation som i föräldragenerationen: Hög yrkesposition innehas av 24 procent av respondenterna jämfört med 22 procent i föräldragenerationen medan 34 procent av respondenterna har hög utbildning jämfört med 25 procent av deras föräldrar. I båda de studerade generationerna är det 16 procent som har både hög yrkesposition och hög utbildningsnivå. Definitionen tar alltså fasta på mobilitet i en relativ, snarare än i en absolut mening.

Operationaliseringarna av de förklaringsperspektiv till nedåtrörlighet som skall prövas presenteras i anslutning till respektive prövning.

I resultatredovisningen kommer jag förutom de jämförelsegrupper som står i centrum, d v s de från privilegierade förhållanden som antingen befäste föräldrarnas position eller blev nedåtrörliga, också i de fall det anses meningsfullt att presentera en jämförelsesiffra i form av genomsnittet i hela familjeundersökningen. Förutom de två egentliga jämförelsegrupperna bildas som en följd av att vi tar hänsyn till både utbildning och yrkesposition också en tredje ”mellankategori”, d v s individer som kan betraktas som rörliga utifrån antingen utbildningsnivå eller yrkesposition, men inte utifrån båda. Resultaten för denna kategori redovisas dock inte.

Könsfördelningen för de socialt nedåtrörliga är jämn (51 procent är pojkar och 49 procent är flickor). Det är dock en större andel av flickorna från privilegierade förhållanden som hamnar i ”mellankategorin” genom att de genomgår högre utbildning men inte hamnar på en högre tjänstemannaposition. Omvänt är andelen pojkar större bland dem som befäster föräldrarnas höga såväl utbildningsnivå som yrkesposition. Könsseparerade analyser genomförs för alla prövade förklaringsperspektiv nedan.

RESULTAT

1. Tillbaka till rötterna

När det gäller ”tillbaka till rötterna” skall, för att undersökningens personernas föräldrar skall anses ha varit socialt uppåtrörliga, båda farföräldrarna ha varit lägre tjänstemän eller arbetare enligt socialgruppsindelningen (d v s de skall ha tillhört socialgrupp III) samt enbart ha haft folkskoleutbildning.

I Tabell 1a visas resultatet av den empiriska prövningen, först utan kontroll för kön. Om teorin stämmer skall alltså en större andel av de nedåtrörliga ha mor- och farföräldrar med låg

utbildningsnivå och låg socialgruppsstillhörighet. Som framgår av tabellen finns en tendens i förväntad riktning, men denna är svag och inte signifikant. Sett till pojkar och flickor tillsammans finner vi alltså inte stöd för perspektivet ”Tillbaka till rötterna”. Men, när vi delar upp analysen på flickor respektive pojkar framkommer ett intressant mönster – det visar sig nämligen att medan det för pojkarna inte finns ens en tendens till samband, så visar resultaten för flickorna på en relativt stor, och signifikant (om än först på 10 procents nivå) skillnad i förväntad riktning (Tabell 1b). För flickorna får vi alltså ”Tillbaka till rötterna-perspektivet” bekräftat. Hur skall då denna könsskillnad förstås?

Vare sig högre utbildning eller privilegierade yrkespositioner har ju traditionellt varit öppna fält för kvinnor. Situationen har som bekant förändrats mycket under de senaste decennierna och vad gäller särskilt högre utbildning står ju kvinnorna idag för en betydligt större andel av de högskolestuderande än männen. SBC-data handlar, som tidigare nämnts, om dem födda 1953 och även om undersökningspersonerna inte kunde varit så mycket yngre med tanke på den mycket långa uppföljningsperioden (upp till 48 års ålder) så innebär detta samtidigt att de i viss mån är att betrakta som socialhistoriska snarare än dagsfärskare. Huruvida vi skulle fått andra resultat på färskare data vet vi förstås inget om, men resultaten kan tolkas som att det krävs en starkare familjetradition av högre utbildning och högre yrkespositioner för att flickorna skall bli en del av den och följa i släktens spår, än vad som krävs för pojkarna. Detta kan ses som ett könsspecifikt strukturellt hinder till kvinnors nackdel.

Jämförelsen med hela familjeundersökningen pekar på en stor skillnad mellan dem vars föräldrar har hög utbildning och hög socialgrupp jämfört med resten av urvalet. Resultatet indikerar alltså överlag en relativt stor stabilitet mellan generationerna vad gäller utbildningsnivå och yrkesposition.

2. Kapitalperspektivet

När det gäller denna teori ligger utmaningen i att hitta teoretiskt rimliga mått på socialt respektive kulturellt kapital som inte bara varierar mellan grupper med olika yrkesposition och utbildningsnivå, utan också till viss del inom sådana grupper. Just utbildningsnivå brukar ju annars vara den vanligaste proxyn för kulturellt kapital i kvantitativa studier.

Jag har valt att här mäta kulturellt kapital med den i denna typ av undersökningar numera smått klassiska frågan om tillgången till böcker (i hyllmeter räknat) i hemmet. I första hand är förstås tänkt att indirekt fånga föräldrarnas kulturella kapital. Men det är också rimligt att anta att den konkreta tillgången på böcker kan utgöra en resurs eller en typ av kapital av nytta för barnet i dess skolgång. Förutom den rena nyttofunktionen, kan man föreställa sig att själva närvaron av

böcker får barnet att redan på tidigt stadium uppfatta litteratur ett naturligt, och kanske lustfyllt inslag i livet, snarare än som något främmande och svårforcerat.

Som vi ser av Tabell 2a så finns det en mindre tendens till samband i förväntad riktning, men den är långt från signifikant. Jämför man med hur det ser ut i hela familjeundersökningen så ser man däremot mycket stora skillnader: Här är det hela 43 procent som bara har upp till cirka 100 böcker i hemmet jämfört med fyra procent bland dem från privilegierat ursprung. I familjeundersökningen som helhet är det vidare bara 21 procent som har cirka 1000 eller fler böcker hemma, jämfört med 67 procent bland dem från privilegierat ursprung. Mellanklassvariationen är alltså mycket stor, medan inomklassvariationen är liten.

Socialt kapital kan ju definieras på många sätt, men ett av dem är som sociala relationer som underlättar för en individ att nå uppsatta mål (se t ex Coleman 1988). I familjeundersökningen finns några frågor om föräldrarnas engagemang i barnets studier, vilka i denna mening kan ses som mått på socialt kapital. Jag har slagit samman tre av dessa till ett index l.³ Av Tabell 3a framgår att skillnaderna med avseende på senare nedåtrörlighet är små och långt ifrån signifikanta. Inte heller här får vi alltså någon hjälp att förklara vem som blir socialt nedåtrörlig. När det gäller jämförelsen med hela familjeundersökningen ser vi att indexets medelvärde är något lägre här, men skillnaden är inte särskilt stor. Det tycks alltså som mellanklasskillnaderna är större vad gäller kulturellt kapital än socialt, åtminstone så som vi här valt att definiera begreppen.

Könsseparerade analyser visar inte på någon skillnad mellan flickor och pojkar när det gäller sig vare sig tillgången till kulturellt eller socialt kapital i hemmet för sannolikheten att bli socialt nedåtrörlig (ej i tabell).

3. Problemperspektivet

I SBC-databasen finns som tidigare nämnts en stor mängd registerdata med information om flera typer av sociala problem, såsom kriminalitet under ungdomsåren samt alkohol- och narkotikamissbruk upp till ung vuxen ålder.⁴ Det finns också uppgifter om ingripanden från Barnvårdsnämnden på sociala problem i uppväxtfamiljen och vad gäller hälsa finns uppgifter om antalet frånvarotimmar med giltigt förfall (dvs framför allt sjukfrånvaro) under vårterminen i

³ Frågorna löd: Händer det att Ni och Er dotter/son pratar om vad hon/han har läst i skolan?, Har ni läst i Er dotters/sons läroböcker för att se vad hon/han får lära sig i skolan och följa med lite själv?, Brukar Ni hjälpa henne/honom med läxorna genom förhör e.d.? Det fanns fem svarsalternativ: 1) Mkt ofta, 2) Ganska ofta, 3) Då och då, 4) Ganska sällan, 5) Nästan aldrig.

⁴ Vad gäller kriminalitet har vi information om registrerad brottslighet upp till 18 års ålder. Alkoholmissbruk mäts med en variabel över domar för rattonykterhet/rattfylla upp till 30 års ålder. Vad gäller narkotikamissbruk slutligen, finns tre olika uppgifter i datamaterialet: Anteckning i Socialregistret, Slutenvårdsregistret eller förekomst i Stickmärkesundersökningen på Kronobergshäktet i Stockholm (se Torstensson 1987). Också dessa uppgifter täcker perioden upp till 30 års ålder och det räcker med att ha en anteckning i ett av de tre registren för att klassas som missbrukare.

årskurs nio. Som framgår av Tabell 4a-8a är antalet med vart och ett av problemen överlag litet och vi finner som regel inga signifikanta skillnader. Det finns dock ett intressant undantag och det gäller sjukfrånvaro i grundskolan. Av Tabell 8a framgår ett positivt och signifikant samband ($p < .05$) mellan sjukfrånvaro i årskurs nio och senare social nedåtrörlighet – sjukdom i ungdomsåren tycks alltså öka risken för nedåtgående mobilitet. Än mer intressant blir resultatet då analysen görs separat för flickor respektive pojkar. Det visar sig nu att sambandet specificeras till att endast gälla för pojkar. I snitt finns ingen skillnad i sjukfrånvaro mellan könen, men för pojkar är frånvaron alltså relaterad till senare nedåtrörlighet medan detta inte är fallet för flickor.

Hur skall vi förstå ovanstående resultat? Att sjuklighet under ungdomsåren ökar risken för nedåtgående social mobilitet förefaller intuitivt rimligt, men att det bara skulle gälla för pojkar är mer svårtolkat. En möjlighet är att uppgifterna om giltig frånvaro till en del rymmer timmar av egentlig ogiltig frånvaro, d v s vad vi brukar kalla skolk, detta om föräldrarna sanktionerat frånvaron genom att rapportera in sjukdom där sådan inte föreligger. Detta skulle bidra till förklaringen om pojkar som inte trivs i skolan är mer benägna att skolka än flickor i samma situation. Från mer färsk rapportering vet vi att det idag tvärtom är fler flickor än pojkar som skolkar (se t ex Karlberg & Sundell 2004). Men i Skolundersökningen ställdes också den direkta frågan till respondenterna om de ”stannat hemma från skolan fast de inte varit sjuka” och resultaten visar här att pojkarna var något mer benägna att åtminstone uppge att de gjort så (34 procent av pojkarna uppger sig ha skolkat åtminstone någon gång, mot 26 procent av flickorna). Men vare sig det rör sig om frånvaro p g a sjukdom eller skolk eller en kombination av de båda, så är alltså den förklaring vi hittat till nedåtrörlighet för pojkar individuellt betingad, detta till skillnad från för flickorna, där hindren snarare verkade vara av strukturell art.

När könsseparerade analyser genomförs även för de andra problemindikatorerna framkommer ytterligare ett resultat som något stärker observationen om individuella förklaringar till pojkarnas nedåtrörlighet. De nedåtrörliga pojkarna har i högre utsträckning än andra registrerats för narkotikamissbruk upp till 30 års ålder (se Tabell 6b). Här skall dock observeras att antalet fall är mycket litet, varför resultatet bör tolkas med stor försiktighet.

SAMMANFATTNING OCH AVSLUTANDE REFLEKTIONER

Syftet med denna studie var att med hjälp av SBC-data pröva tre förklaringar till intergenerationell social mobilitet som tidigare framförts av forskningen. För ett av dem, här kallat ”Kapitalperspektivet” hittades inget stöd i SBC-data. Inomklassvariationen i tillgången till kulturellt och socialt kapital var överlag liten, detta medan mellanklassvariationen, speciellt i tillgången till kulturellt kapital, inte oväntat var mycket stor. I en tidigare studie fann jag att

inomklassvariationen i tillgången på kulturellt och socialt kapital kunde bidra till förklaringen av vem som blev socialt uppåtrörlig (se Alm 2005). Att perspektivet inte fungerar för att förklara rörlighet i motsatt riktning kan bero på att något mer variation i föräldrarnas utbildningsnivå och yrkesposition tilläts i studien av uppåtrörlighet, medan ursprungsförutsättningarna i denna studie var i stort sett identiska för samtliga respondenter.

De två andra perspektiven, ”Tillbaka till rötterna” respektive ”Problemperspektivet” fick stöd i studien. Intressant nog visade sig dock det förstnämnda perspektivet bara applicerbart på flickorna, medan det senare endast visade sig gälla för pojkarna. Enligt ”Tillbaka till rötterna-perspektivet” löper de större risk att bli nedåtrörliga vars farföräldrar haft låg utbildningsnivå och låg position i yrkeshierarkin, och där de egna föräldrarnas högre utbildningsnivå och yrkesposition alltså kan ses som ett tillfälligt brott med ”släkttiditionen”. Jag nämnde inledningsvis att detta samband kan förväntas vara starkare när man bara tar hänsyn till yrkesposition i definitionen av rörlighet, detta eftersom utbildning i större utsträckning kan förväntas påverka normer och värderingar. Trots detta visade sig alltså perspektivet bidra till förklaringen av flickors nedåtrörlighet. Resultatet kan tolkas som att det krävs (eller åtminstone krävd) starkare traditioner av hög utbildning och höga yrkespositioner inom en familj för att flickorna skulle gå vidare i familjens fotspår, än vad som är/var fallet för pojkarna. Familjetraditionerna kunde på detta sätt utgöra en starkare strukturellt hinder för flickor i deras utbildnings- och yrkeskarriärer än vad som var fallet för pojkar.

”Problemperspektivet” slutligen, tar snarare fasta på individuella förklaringar till nedåtrörlighet än strukturella, och detta perspektiv tycktes alltså kunna bidra till förklaringen av pojkars nedåtrörlighet, men inte flickors. Antal timmar giltig frånvaro i årskurs nio var för pojkarna positivt relaterad till risken att bli socialt nedåtrörlig. Detta resultat kan framstå som svårtolkat, men som jag var inne på ovan skulle den s.k. giltiga frånvaron i själva verket kunna dölja en del ogiltig frånvaro i form av skolk. Tillsammans med de uppgifter från Skolundersökningen där en större andel av pojkarna uppgett att de skolkat, skulle resultatet kunna förstås som att skoltrötta pojkar var mer benägna än dito flickor att skolka. Detta skolk i sig skulle vidare kunna tänkas öka risken för nedåtrörlighet, inte minst genom att skolprestationerna löper risk att försämrats.

För pojkarna visade sig också narkotikamissbruk upp till 30 års ålder relaterat till risken för nedåtrörlighet, men här är antalet observationer väldigt litet vilket manar till försiktighet i tolkningen.

Det finns förstås fler tänkbara förklaringar till social nedåtrörlighet än de som undersöktes ovan. Framför allt vill jag lyfta fram faran med att alltför enögt se på själva fenomenet intergenerationell nedåtrörlighet som ett misslyckande, individuellt eller samhälleligt. Vi vet

visserligen att hög utbildning och hög yrkesposition är förknippade med bättre ekonomiska förhållanden och därmed ökade livschanser, samt med bättre hälsa och längre livslängd. Men i ett öppet och demokratiskt sinnat samhälle måste förstås också finnas respekt för att nedåtrörligheten ibland kan vara ett resultat av medvetna och helt fria val. Att bli kock, barnsköterska eller snickare ska förstås vara tillåtet för den även från en annan typ av bakgrund, detta utan att valet nödvändigtvis skall behöva problematiseras.

TABELLER

Tabell 1a: Farföräldrars utbildning och yrkesposition för nedåtrörliga, ej nedåtrörliga samt för hela urvalet.

	Nedåtrörlig	Ej nedåtrörlig	Hela urvalet
Farföräldrar ej hög utbildning och yrkesposition	56	49	85
Farföräldrar hög utbildning och yrkesposition	44	51	15
Ej sign			

Tabell 1b: Farföräldrars utbildning och yrkesposition för nedåtrörliga resp ej nedåtrörliga Uppdelat på flickor och pojkar.

	Nedåtrörlig	Ej nedåtrörlig
Flickor, Farföräldrar ej hög utbildning och yrkesposition	64	53
Flickor, Farföräldrar hög utbildning och yrkesposition	36	47
$p = .07$		
Pojkar, Farföräldrar ej hög utbildning och yrkesposition	51	50
Pojkar, Farföräldrar hög utbildning och yrkesposition	49	50
Ej sign.		

Tabell 2a: Kulturellt kapital (mätt som ungefärligt antal böcker i hemmet) för nedåtrörliga, ej nedåtrörliga samt för hela urvalet.

	Nedåtrörlig	Ej nedåtrörlig	Hela urvalet
Upp till c:a 100 st	5	3	43
C:a 300 st	32	28	36
C:a 1000 st eller fler	63	69	21
Ej sign			

Tabell 3a: Socialt kapital (indexvärde) för nedåtrörliga, ej nedåtrörliga samt för hela urvalet.

	Indexvärde, socialt kapital
Nedåtrörlig	10.13
Ej nedåtrörlig	10.25
Hela urvalet	9.49
Ej sign.	

Tabell 4a: Registrerad brottslighet upp till 18 års ålder för nedåtrörliga, ej nedåtrörliga samt för hela urvalet.

	Nedåtrörliga	Ej nedåtrörliga	Hela urvalet
EJ registrerad brottslighet	95	97	90
Registrerad brottslighet	5	3	10
Ej sign			

Tabell 5a: Andel dömda för rattonykterhet/rattfylla upp till 30 års ålder för nedåtrörliga, ej nedåtrörliga samt för hela urvalet.

	Nedåtrörlig	Ej nedåtrörlig	Hela urvalet
EJ dömd för rattonykterhet/rattfylla	99	97	96
Dömd för rattonykterhet/rattfylla	1	3	4
Ej sign.			

Tabell 6a: Registrerat narkotikamissbruk upp till 30 års ålder för nedåtrörliga, ej nedåtrörliga samt för hela urvalet.

	Nedåtrörlig	Ej nedåtrörlig	Hela urvalet
EJ registrerat narkotikamissbruk	97	100	96
Registrerat narkotikamissbruk	3	0	4
Ej sign.			

Tabell 6b: Registrerat narkotikamissbruk upp till 30 års ålder för nedåtrörliga resp ej nedåtrörliga, flickor resp pojkar.

	Nedåtrörlig	Ej nedåtrörlig
Flickor, EJ narkotikamissbruk	100	100
Flickor, narkotikamissbruk	0	0
Ej sign.		
Pojkar, EJ narkotikamissbruk	94	100
Pojkar, narkotikamissbruk	6	0
p= .03		

Tabell 7a: Ingripanden från Barnavårdsnämnden p g a sociala problem i ursprungsfamiljen för nedåtrörliga, ej nedåtrörliga samt för hela urvalet.

	Nedåtrörlig	Ej nedåtrörlig	Hela urvalet
Inget ingripande från BVN	99	100	92
Ingripande från BVN	1	0	8
Ej sign.			

Tabell 8a: Antal timmar giltig frånvaro under VT i årskurs 9, för nedåtrörliga, ej nedåtrörliga samt för hela urvalet.

	Antal timmar giltig frånvaro
Nedåtrörliga	67
Ej nedåtrörliga	56
Hela urvalet	70
p= .04	

Tabell 8 b: Antal timmar giltig frånvaro under VT i årskurs 9, för nedåtrörliga resp ej nedåtrörliga, flickor resp pojkar.

	Antal timmar giltig frånvaro
Flickor, nedåtrörliga	62
Flickor, ej nedåtrörliga	59
Ej sign.	
Pojkar, nedåtrörliga	72
Pojkar, ej nedåtrörliga	55
p= .008	

LITTERATUR

- Alm, S (2005) "Born to Run? The Importance of social and cultural capital for upwards mobility." (2005) i Carroll, E och Eriksson, L (red), *Welfare Politics Cross-Examined: Eclecticist Analytical Perspectives on Sweden and on the Developed World*. Amsterdam: Aksant Academic Publishers.
- Coleman, J (1998) "Social Capital in the Creation of Human Capital", *American Journal of Sociology*, 94, 95-120.
- Dohrenwend, B. P, Levav, I, Shrout, P. E, Schwartz, S, Naveh, G, Link, B. G, Skodol, A. E och Stueve, A (1992) "Socioeconomic Status and Psychiatric Disorders: The Causation-Selection Issue", *Science*, 255, 946-952.
- Erikson, R & Jonsson, J, O (1993) Ursprung och utbildning – Social snedrekrytering till högre studier. Stockholm: Utbildningsdepartementet (SOU 1993: 85).
- Hemmingsson, T, Lundberg, I och Diderichsen, F (1999) "The Roles of Social Class of Origin, Achieved Social Class and Intergenerational Social Mobility in Explaining Social-Class Inequalities in Alcoholism among Young Men", *Social Science and Medicine*, 49, (8), 1051-1059.
- Jackson, B och Marsden, P (1962) *Education and the Working Class: Some General Themes Raised by the Study of 88 Working Class Children in a Northern Industrial City*. London: Routledge & Kegan Paul.
- Jansson, C-G (1995) *On Project Metropolitan and the Longitudinal Perspective*. Project Metropolitan, research report no 4. Stockholm, Sociologiska Institutionen, Stockholms Universitet.
- Karlberg, M & Sundell, K (2004) Skolk – Sund protest eller riskbeteende? FoU-rapport 2004:1. Stockholm: FoU.
- Miller, M (1960) "Comparative Social Mobility", *Current Sociology*, 9, (1), 1-80.
- Parkin, F (1971) *Class Inequality and Political Order: Social Stratification in Capitalist and Communist Societies*. St Albans: Paladin.
- Richardson, C. J (1977) "The Problem of Downward Mobility", *British Journal of Sociology*, 28, (3), 303-320.
- Rodgers, B & Mann, S, L (1993) "Re-thinking the Analysis of Intergenerational Social Mobility: A Comment on John W. Fox's Social Class, Mental Illness, and Social Mobility", *Journal of Health and Social Behavior*, vol 34, no 2, s 165-172.

- Torstensson, M (1987) *Drug Abusers in a Metropolitan Cohort*. Project Metropolitan, research report no 25. Stockholm: Sociologiska Institutionen, Stockholms Universitet.
- Sellers, S. L. (2000) *Dreams Delivered, Dreams Deferred: Mental and Physical Health Consequences of Social Mobility among Black American Men and Women*. (Doctoral dissertation). Ann Arbor: University of Michigan.
- SCB (1982), "Socioekonomisk Indelning (SEI)". Meddelanden i samordningsfrågor, 1982:4, Stockholm: Statistiska Centralbyrån.
- Stenberg, S-Å & Vågerö, D (2005), "Cohort Profile: The Stockholm Birth Cohort of 1953", *International Journal of Epidemiology*, vol. 35, s.104-110.
- Stenberg, S-Å, D Vågerö, R Österman, E Arvidsson, C von Otter & C-G Jansson, (2006) "Stockholm Birth Cohort Study 1953-2003: A new tool for life-course studies", *Scandinavian Journal of Public Health*, vol 35, s.104-110.
- Timms, D (1998) "Gender, social mobility and psychiatric diagnoses", *Social Science and Medicine*, vol.9, s 1235-1247.
- West, P (1991), "Rethinking the Health Selection Explanation for Health Inequalities." *Social Science and Medicine*, vol 32, s 373-84.

Tidigare arbetsrapporter:

- **Arbetsrapport/Institutet för Framtidsstudier; 2000:1- 2005:21**, see www.framtidsstudier.se.
- **Arbetsrapport/Institutet för Framtidsstudier; 2006:1**
Alm, Susanne, *Drivkrafter bakom klassresan –kvantitativa data i fallstudiebelysning*
- **Arbetsrapport/Institutet för Framtidsstudier; 2006:2**
Duvander, Ann-Zofie, *När är det dags för dagis? En studie om vid vilken ålder barn börjar förskola och föräldrars åsikt om detta*
- **Arbetsrapport/Institutet för Framtidsstudier; 2006:3**
Johansson, Mats, *Inkomst och ojämlikhet i Sverige 1951-2002*
- **Arbetsrapport/Institutet för Framtidsstudier; 2006:4**
Malmberg, Bo & Eva Andersson, *Health as a factor in regional economic development*
- **Arbetsrapport/Institutet för Framtidsstudier; 2006:5**
Estrada, Felipe & Anders Nilsson, *Segregation och utsatthet för egendomsbrott. - Betydelsen av bostadsområdets resurser och individuella riskfaktorer*
- **Arbetsrapport/Institutet för Framtidsstudier; 2006:6**
Amcoff, Jan & Erik Westholm, *Understanding rural change – demography as a key to the future*
- **Arbetsrapport/Institutet för Framtidsstudier; 2006:7**
Lundqvist, Torbjörn, *The Sustainable Society in Swedish Politics – Renewal and Continuity*
- **Arbetsrapport/Institutet för Framtidsstudier; 2006:8**
Lundqvist, Torbjörn, *Competition Policy and the Swedish Model.*
- **Arbetsrapport/Institutet för Framtidsstudier; 2006:9**
de la Croix, David, Lindh, Thomas & Bo Malmberg, *Growth and Longevity from the Industrial Revolution to the Future of an Aging Society.*
- **Arbetsrapport/Institutet för Framtidsstudier; 2006:10**
Kangas, Olli, Lundberg, Urban & Niels Ploug, *Three routes to a pension reform. Politics and institutions in reforming pensions in Denmark, Finland and Sweden.*
- **Arbetsrapport/Institutet för Framtidsstudier; 2006:11**
Korpi, Martin, *Does Size of Local Labour Markets Affect Wage Inequality? A Rank-size Rule of Income Distribution*
- **Arbetsrapport/Institutet för Framtidsstudier; 2006:12**
Lindbom, Anders, *The Swedish Conservative Party and the Welfare State. Institutional Change and Adapting Preferences.*
- **Arbetsrapport/Institutet för Framtidsstudier; 2006:13**
Enström Öst, Cecilia, *Bostadsbidrag och trångboddhet. Har 1997 års bostadsbidragsreform förbättrat bostadssituationen för barnen?*
- **Arbetsrapport/Institutet för Framtidsstudier; 2007:1**
Nahum, Ruth-Aida, *Child Health and Family Income. Physical and Psychosocial Health.*
- **Arbetsrapport/Institutet för Framtidsstudier; 2007:2**
Nahum, Ruth-Aida, *Labour Supply Response to Spousal Sickness Absence.*
- **Arbetsrapport/Institutet för Framtidsstudier; 2007:3**
Brännström, Lars, *Making their mark. Disentangling the Effects of Neighbourhood and School Environments on Educational Achievement.*
- **Arbetsrapport/Institutet för Framtidsstudier; 2007:4**
Lindh, Thomas & Urban Lundberg, *Predicaments in the futures of aging democracies.*
- **Arbetsrapport/Institutet för Framtidsstudier; 2007:5**
Ryan, Paul, *Has the youth labour market deteriorated in recent decades? Evidence from developed countries.*
- **Arbetsrapport/Institutet för Framtidsstudier; 2007:6**
Baroni, Elisa, *Pension Systems and Pension Reform in an Aging Society. An Introduction to Innthe Debate.*
- **Arbetsrapport/Institutet för Framtidsstudier; 2007:7**
Amcoff, Jan, *Regionförstoring – idé, mätproblem och framtidsutsikter*
- **Arbetsrapport/Institutet för Framtidsstudier; 2007:8**
Johansson, Mats & Katarina Katz, *Wage differences between women and men in Sweden – the impact of skill mismatch*

- **Arbetsrapport/Institutet för Framtidsstudier; 2007:9**
Alm, Susanne, *Det effektiva samhället eller det goda livet? Svenska framtidsstudier om arbetsliv och fritid från 1970- till 1990-tal.*
- **Arbetsrapport/Institutet för Framtidsstudier; 2007:10**
Sevilla, Jaypee, *Age structure and productivity growth*
- **Arbetsrapport/Institutet för Framtidsstudier; 2007:11**
Sevilla, Jaypee, *Fertility and relative cohort size*
- **Arbetsrapport/Institutet för Framtidsstudier; 2007:12**
Steedman, Hilary, *Adapting to Globalised Product and Labour Markets*
- **Arbetsrapport/Institutet för Framtidsstudier; 2007:13**
Bäckman, Olof & Anders Nilsson, *Childhood Poverty and Labour Market Exclusion*
- **Arbetsrapport/Institutet för Framtidsstudier; 2007:14**
Dahlgren, Göran & Margaret Whitehead, *Policies and strategies to promote social equity in health*
- **Arbetsrapport/Institutet för Framtidsstudier; 2008:1**
Westholm, Erik & Cecilia Waldenström, *Kunskap om landsbygden. Dags för en ny agenda!*
- **Arbetsrapport/Institutet för Framtidsstudier; 2008:2**
Gartell, Marie, Jans, Ann-Christin & Helena Persson, *The importance of education for the reallocation of labor. Evidence from Swedish linked employer-employee data 1986-2002*
- **Arbetsrapport/Institutet för Framtidsstudier; 2008:3**
Strömblad, Per & Gunnar Myrberg, *Urban Inequality and Political Recruitment Networks.*
- **Arbetsrapport/Institutet för Framtidsstudier; 2008:4**
Forsell, Charlotte, Hallberg, Daniel, Lindh, Thomas & Gustav Öberg, *Intergenerational public and private sector redistribution in Sweden 2003*
- **Arbetsrapport/Institutet för Framtidsstudier; 2008:5**
Andersson, Jenny, *The Future Landscape*